

't Inschrien

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

2024 I

In dit nummer: de figuren op de fibula van Vasse, een oude familievete op het Roolvink in Lonneker, geschiedschrijver Wim Nijhof (1939-2023), gelegenheidsdichter Toon Groothuis (1899-1990) en meer.

Colofon

't Inschrien is het kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente (OkT).

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap, en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen daarvan.

Redactie

Geert Bekkering, Willem Bulter, Jan Hinke, Goaitsen van der Vliet

Redactieadres

Stroinksbleekweg 12 B, 7523 ZL Enschede
redactie@oudheidkamertwente.nl

Kopij voor het volgende nummer moet uiterlijk 10 juli 2024 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie staan op de website van de OkT.

Een abonnement op 't Inschrien is onderdeel van het lidmaatschap van de OkT. Kosten 32,50 euro per jaar, samen met partner 37,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 17,50 euro. Losse nummers 7,50 euro.

Het overnemen van artikelen of delen daarvan is alleen toegestaan met bron- en naamsvermelding.

Een 'inschrien' is een verborgen vakje voor kostbare zaken in een kledingkast.

Opmaak van dit nummer: Goaitsen van der Vliet
Drukwerk: Drukkerij Veltmann BV, Enschede

ISSN 1875-2659

Verenigingsbestuur

Patrick Welman, voorzitter
Caroline Willems, penningmeester
Adrie Hemmink, lid
Riet Strijker, lid
Rianne Driessen-Geerlings, lid

Secretariaat OkT

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Bankrekening NL41 RABO 0129 5763 79

OkThuis

Stroinksbleekweg 12 B, 7523 ZL Enschede
Telefoon (inspreekbaar) 053 478 7447
Website www.oudheidkamertwente.nl

Schenken, donaties en sponsoring

secretariaat@oudheidkamertwente.nl

Inhoud

Jaargang 53 nummer 1, juni 2024

Dick Schlüter, *Afbeelding op de fibula van Vasse ontraadseld* → 3

Goaitsen van der Vliet m.m.v. Jan Hinke, *Van de Twentse Taalbank: Antonius Groothuis alias Toon aan de Tuinstraat* → 7

Willem Bulter, *Een familievete over de tiende uit het Roolvink* → 10

Geert Bekkering & Jan Hinke, *Dr. Wim H. Nijhof (1939-2023) - Twentekenner op afstand, journalist, verhalenverteller, historicus* → 15

Gerhard Post, *Strooigoed: De steen bij grenspaal 52* → 20

Geert Bekkering, *Hof te Brunink* → 21

Marcel Mentink, *Nieuw in de boekenkast* → 25

Patrick Welman, *Verenigingsnieuws: Inspelen op verandering* → 27

Van de redactie

Onvoorziene omstandigheden hebben ertoe geleid, dat van de redactieleden van vorig jaar alleen Jan Hinke overbleef en dat dit eerste nummer van jaargang 2024 niet kon verschijnen voordat de redactie weer op volle sterkte was. Toegetreden zijn ondertussen Geert Bekkering, Willem Bulter en Goaitsen van der Vliet, die voorlopig ook de opmaak voor zijn rekening neemt. Ondanks de vertraging hopen wij in 2024 toch vier nummers te laten verschijnen.

Bij de voorplaat

De versierde koperen schotel van de mantelspeld (fibula) van Vasse, uit de zevende of achtste eeuw, fors vergroot.

Afbeelding op de fibula van Vasse ontraadseld

Dick Schlüter

Tijdens een opgraving in Vasse in de Gemeente Tubbergen werden door Etienne Pronk van RAAP Archeologisch Adviesbureau in 2014 de grondsporen van onder andere een herenhof uit de zesde of begin zevende eeuw ontdekt (Pronk, 2015). Eén van de artefacten die uit de omgeving tevoorschijn kwam, was een schotelfibula (mantelspeld). In deze bijdrage zal een interpretatie worden gegeven van de afbeeldingen. De uitkomst is interessant in relatie tot de interpretatie van de herenhof en van de in 2020/2021 opgegraven vroegmiddeleeuwse cultusplaats in het naburige Hezingen (De Kort, Groenewoudt & Heeren, 2023).

Diermotieven op mantelspelden

In het plangebied De Steenbrei – als bouwlocatie voor de uitbreiding van het dorp Vasse – vonden tussen 2001 en 2014 opgravingen plaats. De schotelfibula (afb. 1) die centraal staat in deze bijdrage, werd gevonden in 2014 tijdens onderzoek in het noordelijk deel van De Steenbrei 3.

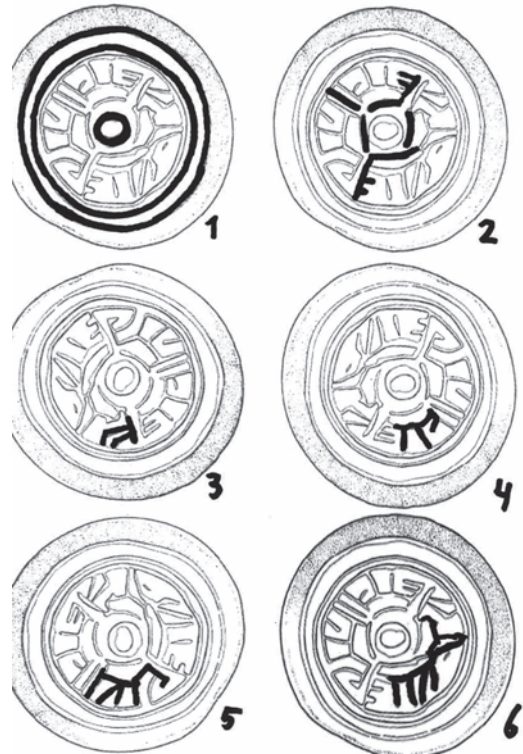
Daarbij zijn ook grondsporen van een waarschijnlijk Saksische ‘herenhof’ aangetroffen (Pronk, 2015). Pronk beschrijft in zijn opgravingsrapport de schotelfibula als volgt:

Afb. 1. De bronzen Merovingische schotelfibula van Vasse (E.C. Pronk, E.C., RAAP, Rapport 2836, p. 126).

In de fossiele akkerlaag werd een schotelfibula aangetroffen (...) (koperlegering), waarvan ook de ijzeren naald bewaard is gebleven. Binnen in de schotel zijn in negatief abstracte versieringen aangebracht. Het betreft een fibula die als onderdeel van een paar, waartussen zich een ketting bevond, op de schouder werd gedragen. De versieringen op de fibula kunnen worden gekenmerkt als zoömorfische motieven, die typologisch vallen onder dierstijl I van Salin. De toepassing van deze stijl op schotelfibulae kenmerkt zich door min of meer abstracte (delen van) dieren waarvan de lichamen in partities zijn opgedeeld. Deze wijze van versieren was in opkomst aan het einde van de 5e eeuw, maar kwam hoofdzakelijk voor in de 6e eeuw. De ontwikkeling naar dierstijl II ving aan tegen het einde van de 6e eeuw en is vooral kenmerkend voor de 7e en 8e eeuw. De uit een stuk gegoten schotelfibulae worden met name aangetroffen aan de kust van Nedersaksen in het mondingsgebied van de Elbe en Wezer. Verder komen ze voor in het Saksische gebied in Zuid-Engeland. Enkele losse exemplaren zijn bekend uit het Neder- en Middenrijnse gebied. Het fibulatype komt in gebruik vanaf de 5e eeuw. Het verschijnen van Stijl I diermotieven op schotelfibulae wordt in Engeland geplaatst vanaf 500. Een datering in de 6e eeuw is gezien dit versieringsmotief de meest waarschijnlijke datering voor de fibula van Vasse. (Pronk, 2015, p. 125-126)

Afb. 3. Schotelfibula's in het Museum of Archaeology and Anthropology in Cambridge, Engeland.

Afb. 2. Determinatie van de afbeeldingen op de schotelfibula van Vasse: 1. zonnenrad, 2. verdeling in vier segmenten, 3. geboorte hert, 4. hertenkalf, 5. hertenjaarling, 6. volwassen edelhert. (Dick Schlüter)

Interpretatie van de versieringen

Volgens Pronk vallen de motieven op de fibula onder dierstijl I zoals deze door Salin (1904) zijn beschreven. Kenmerkend voor deze stijl is het abstract weergeven van (delen van) dieren. In dierstijl II gaat deze abstractie nog een stap verder. Echter, zoals te zien valt in mijn interpretatie van de afbeeldingen, gaat het juist niet om abstracte motieven, maar om de min of meer naturalistische afbeeldingen van de levenscyclus van een edelhert (afb. 2). Tijdens een bezoek aan het Museum of Archaeology and Anthropology in het Engelse Cambridge zette een geëxposeerde complete set van fibula's (afb. 3) mij op het spoor om de afbeeldingen op de schotelfibula te herkennen. De basis voor de vier afbeeldingen is een zonnensymbool in de vorm van een 'as' in het midden met als buitenste rand een cirkel (nummer 1). Bij de 'as' zijn vier kleine streepjes aangebracht die samen met drie lijntjes van 'as' naar cirkel de verdeling in vier vlakken

aangeven (2). Bij twee van de drie verbindingslijntjes is een bewegingsrichting aangegeven die spoort met het 'lezen' van de levenscyclus van de afgebeelde dierfiguren van jong naar oud. Er is sprake van een kalfje/geboorte (3), vervolgens van een jong hertenkalf (4). Daarna zien we een half volwassen dier oftewel een jaarling (5) en tenslotte een volwassen bok met een gewei (6). De wijze waarop het gewei vorm is gegeven sluit een reebok of een eland uit. De weergave van deze levenscyclus past in de stijl van Salin III (1904) die meer naturalistisch is. De datering van deze periode is volgens Salin (1904) de 7e en 8ste eeuw.

Deze schotelfibula is mogelijk een aanwijzing voor culturele verwantschap met de Noordzee-Germanen. Mijn ruim een eeuw latere datering dan Pronk sluit overigens zonder problemen aan bij de dateringen van de opgegraven bewoningssporen van De Steenbri 3 (noordelijk deel). Het gaat daarbij om de 6e tot en met de 8ste eeuw (Pronk, 2015, p. 5).

Edelhert als symbooldier

Dat het edelhert in die tijd een belangrijk symbool was, komt onder andere naar voren in de versiering van een wetsteen/scepter die onderdeel is van een koninklijke grafvondst van rond 625 na Chr. (afb. 4). Het gaat daarbij om het scheepsgraf met grafkamer van Sutton Hoo in het Engelse East Anglia (British Museum, A). Niet alleen bij de Anglo-Saksen maar ook bij de Saksen, Angelen, Juten, Chauken en Friezen oftewel de Noordzee-Germanen, stond het edelhert als symbooldier hoog aangeschreven. Volgens orale verhalen, opgeschreven in de 11e en 12e eeuw, was het edelhert een zonnedier. Het werd ook in verband gebracht met wedergeboorte en (koninklijke) rechtvaardigheid en rechtspraak (Simpson, 1979) (Enright, 1983) (Wikipedia) (British Museum, B). Aangezien de schotelfibula van Vasse een zevende-eeuws luxe-product was, zal de drager een edelman zijn geweest. Dit maakt hem ook tot bewoner van de herenhof. Het gaat daarbij om huisplattegrond 2 aangezien huisplattegrond 1 van oudere datum is. De hiervoor beschreven interpretatie van de afbeeldingen onderstrepen een rol op het gebied van rechtspraak en bestuur. Pronk veronderstelde een speciale functie van de uit de 6e eeuw

Afb. 4. Het edelhert van Sutton Hoo.

stammende opgegraven huisplattegrond 1: *Mogelijk moeten we hier denken aan een centrale hal of zaal* (Pronk, 2015, p. 64). Door de interpretatie van de schotelfibula moet ook het met de palissade verbonden erf (huisplattegrond 2) een plek van samenkomst zijn geweest.

Honderdman?

Was de bewoner van de herenhof misschien een *huntaris* oftewel een honderdman? Oftewel een edelman die naast bestuur en rechtspraak in de 6e en 7e eeuw moest zorgen dat een honderdtal gewapende vrije en halfvrije mannen aantrad wanneer dat in Saksisch stamverband nodig was? (Seyger, 2010, p. 109-110) (Bachrach, 1971). In een Karolingische oorkonde uit 797 is sprake van zowel een *pagus Northuianti* als van de buurtschap *Manheri* (Seyger, 2010, p. 377). Mede door de symbolische betekenis van het edelhert op de schotelfibula is het aanlokkelijk om de herenhof als lokaal bestuurlijk centrum van een adellijke honderdman in relatie met de gouw Noord-Twente te interpreteren. De herenhof werd bij het dorp Vasse opgegraven, maar dit terrein maakte oorspronkelijk deel uit van (de voormalige marke) Mander. Volgens Seyger betekent *Manheri* de woonplek van een *militaire (dienst-) man* c.q. een *uitstekend militair* (Seyger, 2010, p. 376). Pronk oppert dat de bewoners van de herenhof mogelijk in de loop van de 8ste eeuw

op een steenworp afstand zijn gaan wonen op een nieuw erf dat in 1391 in de schriftelijke bronnen opduikt onder de naam *Amessinck* (Pronk, 2014, p. 146). Een Duitse tak van de in Vasse in de 19e eeuw uitgestorven familie Amsink voert als adellijk wapen een gouden schild met daarop drie hulstbladeren (Lansink, 1991).

Goud voor de goden

Op hemelsbreed 2,7 km afstand van de opgegraven herenhof werd in 2020/2021 een cultusplaats ontdekt die van eind 6e tot en met de 7e eeuw in gebruik is geweest. Daarbij werden vele tientallen gouden (vooral munten) en zilveren (naast munten fragmenten van) artefacten gevonden die als offergave ter plekke achter waren gelaten. Het gaat daarbij om twee concentraties van vondsten, waarbij één concentratie in verband kon worden gebracht met een 30 meter lange oost-west georiënteerde palenrij en een zwerfsteen (De Kort c.s., 2023). Gezien de dateringen van de verschillende vondsten stammen herenhof, schotelfibula en cultusplek uit min of meer dezelfde tijd. Opmerkelijk is het feit dat de toenmalige in het gebied wonende adel en de vrije en halfvrije boeren in het bezit waren van de nodige gouden en zilveren voorwerpen, waarbij mag worden aangenomen dat niet alles werd geofferd. De Kort c.s. geven geen verklaring over hoe de bevolking deze kostbare voorwerpen in handen kreeg. Een hypothese zou kunnen zijn dat deze voorwerpen werden verkregen door zich onder aanvoering van de honderdman als soldaten te verhuren aan een Frankische vorst (Bachrach, 1971). Uit historische bronnen is bekend dat de tweedeling in Neustrië respectievelijk Austrasië van het in die tijd zuidelijk van Vasse gelegen Frankrijk, in de 7e eeuw leidde tot twee onderlinge oorlogen. Het gaat daarbij om de periode rond 610 respectievelijk 685 na Chr. Het is opvallend dat deze beide periodes sporen met de door De Kort c.s. (2023) vastgestelde concentraties van dateringen van vondsten in Hezingen. De kostbare offers kunnen om die reden mogelijk geïnterpreteerd worden als vertrekoffers van huursoldaten of als offers vanwege een behouden terugkeer uit de strijd (Schlüter, 2023). Door zich te verhuren traden de avontuurlijke inwoners van de gouw Noord-Twente in de voetsporen van eerdere generaties (Noordzee-) Germanen. (Collins, 1991) (Ludowici, 2019)

Literatuur

- Bachrach, Bernard S. (1971). *Merovingian Military Organization*, p. 481-751. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- British Museum A. Online, *Whetstone Sceptre, Sutton Hoo*, gezien 15 januari 2024.
- British Museum B. Online, *The Anglo-Saxon ship burial at Sutton Hoo*, gezien 15 januari 2024.
- Collins, Roger. (1991). *Early Medieval Europe 300-1000*. MacMillan Press, Londen.
- Enright, M. (1983). *The Sutton Hoo Whetstone Sceptre: A Study in Iconography and Cultural Milieu*. In: *Anglo-Saxon England* 11, p. 119-134.
- Kort, J.W. de, B. Groenewoudt en S. Heeren (red.) (2023). *Goud voor de goden*. Onderzoek naar een cultusplaats in het natuurgebied Springendal bij Hezingen (Gemeente Tubbergen). Rapportage Archeologische Monumentenzorg 280, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Kort, Jan-Willem de, Heeren, Stijn & Groenewoudt, Bert (april 2022), *Offers aan de goden? De vroegmiddeleeuwse schatvondst van Hezingen-Springendal*. In: *Archeologie in Nederland*, jaargang 6, deel 1, p. 2-7.
- Lansink, Louis. (1991). *Het erve Amsink, een eeuwenoude plaats*. In: *Jaarboekje 1991/1992*. Stichting Historische Kring Vasse Mander Hezingen, Mander, p. 15-18.
- Ludowici, Babette (red.) (2019). *Saxones. Eine neue Geschichte der alten Sachsen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Theiss, Darmstadt.
- Pronk, E.C. (2015). *Van palenkrans tot palissade. Een opgraving van een grafveld uit het Laat Neolithicum en de Midden tot Late Bronstijd en een herenhof uit de Merovingische tijd*. Plangebied De Steenbrei 3 te Vasse, gemeente Tubbergen. RAAP-rapport 2836, Weesp.
- Salin, B. (1904). *Die Altgermanische Thierornamentik: typologische Studie über germanische Metallgegenstände* etc. Stockholm, p. 356-357.
- Schlüter, Dick. (2023). *Is de schatvondst bij Hezingen een vertrekoffer?* In: *Twentse Almanak*, 144e jaargang, p. 237-245.
- Seyger, Dr. Gerard. (2010). *Oudheid van Twenthe*. Uitgeverij Twentse Welle, Enschede.
- Simpson, J. (1979), *The King's Whetstone*. In: *Antiquity* 53, p. 96-101.
- Wikipedia (Engels). Artikel *Deer in mythology*, gezien 14 februari 2024.

Antonius Groothuis alias Toon aan de Tuinstraat

Van de Twentse Taalbank - *Goaitsen van der Vliet m.m.v. Jan Hinke*

Zo nu en dan mag de Twentse Taalbank zich ontfermen over de schriftelijke nalatenschap van een overleden streektaalauteur. Zo ook – alweer enige tijd geleden – van de Almelose meubelmaker en stoffeerder Toon Groothuis (1899-1990). Via zijn jongste zoon Raymund en diens vrouw Cobi kwamen we in het bezit van twee mappen vol met getypte en handgeschreven teksten, en allerlei andere paperassen. Wat zou daar allemaal wel niet bij kunnen zitten?

De eerste map, die begin 2021 bij een zolderopruiming tevoorschijn was gekomen, bevatte voornamelijk fotokopieën van gedichten. Deze map werd ooit door Groothuis zelf samengesteld om al zijn kinderen er een te geven. De tweede map, met deels zijn oorspronkelijke verzameling eigen werk, kwam pas een half jaar later van zolder, toen Raymund en Cobi zich voorbereiden op hun verhuizing naar een appartement. Ondertussen heeft de Twentse Taalbank het meeste materiaal, voor zover mogelijk en zinvol, geregistreerd in de databank die via haar webstee geraadpleegd kan worden. Zo zijn er meer dan 150 titels van gedichten en liedteksten te vinden over de meest uiteenlopende aspecten van zijn

leven. Een groot deel hiervan is gelegenheidswerk, gemaakt voor een bruiloft, een afscheid of een feest in de huiselijke kring. In dit soort gevallen gaat het bij de Taalbank niet zozeer om de literaire waarde, als wel om de gebruikte taal en het geschetste tijdsbeeld. In dit verband moeten zeker ook de autobiografische verhalen *oower vrogger* worden genoemd die Groothuis tussen november 1976 en februari 1977 typte, maar die hij volgens zijn jongste zoon door afnemende geestelijke vermogens niet kon voltooiën. Ze geven een prachtige inkijk in het niet altijd even rooskleurige Twentse plattelandsleven aan het begin van de vorige eeuw.

Toon Groothuis in 1977, precies vijftig jaar getrouwd.

Antonius Groothuis wordt geboren in 1899 op 't Groothoes in Haarle bij Tubbergen. Na in zijn jonge jaren bij verschillende boeren in de omgeving te hebben gewerkt, leert hij het timmervak en begint hij in 1925 met twee neven een aannemersbedrijf onder Harbrinkhoek. Hij trouwt in 1927 met Sien (*van 't Moats*) Loohuis uit Albergen en bouwt voor zijn prille gezin zelf een huis aan de Almeloseweg (nu 146).

In 1929 wordt het bedrijf gesplitst en verkast Toon met neef Jan als ondernemers naar de Maardijk in Almelo. Later heeft hij een eigen zaak aan de Nieuwlandsweg. In 1947 opent hij de meubelzaak annex stoffeerderij aan de Tuinstraat (57) waarmee hij als 'Toon aan de Tuinstraat' regionale bekendheid verwerft. Zijn grappige, verhalende Twentstalige advertenties in de jaren zestig in de *Twentsche Courant* onder de koppen *T.T. niejs?* en *Kuierdroad 3880* zullen daar zeker aan hebben bijgedragen.

Uit die tijd herinnert zoon Raymund (1950) zich zijn vader vooral zittend achter de typemachine. En niet te vergeten, een bezoek van Johan Gigengack, waarbij het urenlang ging over diens Twentse woordenboek in wording.

De uit vier woonhuizen opgebouwde zaak van Toon Groothuis vóór de grote brand in de jaren tachtig.

Ook uit zijn gedichten blijkt dat Toon Groothuis de streektaal een warm hart toedraagt. Hij verzamelt Twentse gezegden en staat erom bekend dat hij zijn klandizie steevast bedient in zijn eerste taal, met veel humor. Zijn liefde voor het Twents gaat zelfs zo ver, dat hij in 1976 zijn abonnement op de Twentsche Courant opzegt, omdat de redactie weigert een Twentstalig verhaal over een klootschietwedstrijd op te nemen. Blijkbaar kan hij zich behoorlijk opwinden als de *moderspraak* het moet ontgelden. Zo ook al in zijn gedicht van 8 december 1963 over een avondwandeling door de contreien van zijn jeugd:

*'k Leup in 'n donker in mien Hoarle,
Hoarle mien geboortegrond.
Of de hoonder al op 'n stok zit,
toch loop ik der geerne rond.*

*'k Kwam van 'n Mölnberg en ik gängeln
deur de Riewk op 't Groothoes an.
Ik dachn, jong, now goa'j ok eewn
kuiern met 'n ooln Sneuiink-Jan.*

*Toe's ik 'n es was deur-ekuierd,
in de buurt van Sneui-Jan kwam,
Ku'j nich roadn leu, woarum as ik
'n heel ander besloet toen nam?*

*Wichter warn doar an 't spöln
in 'n donker achter 'n toen.
Toen heurn ik 'n vrommes roopn:
"Moet jij ook een plasje doen?"*

*'k Was metwillig en ik vlokn
op den niejn modernnen tied.
'k Vroage, zin ik et, of dat meanse?
Een van beidn is wat kwiet.*

Toon Groothuis is ook een fervent klootschieter. Het verhaal gaat dat hij al in 1919 met een ploeg uit Mander present is bij de strijd om de Zilveren Kloot in Arnhem tijdens de bevrijdingsfeesten, met wedstrijden in alle sporten die dan worden beoefend. Op zijn 65ste verjaardag ontvangt hij een oorkonde vanwege zijn levenslange inzet voor deze oeroude werpsport. Hij is postuum dan ook prominent aanwezig in het boek *Klootschieten op en rond de Haarlerheide - 175 jaar K.V. Reutum* (1997).

Groothuis publiceert van eind jaren vijftig tot in de jaren zeventig gedichten in de plaatselijke pers en in regionale bladen. Zijn grootste publicatie is een vlot geschreven, op jeugdherinneringen gebaseerd verhaal in twaalf afleveringen in de Twentse Post van 1967, getiteld *'n Lèvensloop van Jensken van de Wapse*, onder het pseudoniem *Gaitjan*. Andere door hem gebruikte auteursnamen zijn *Groothoestoon* en *Schaans'n Willem*. Hij schrijft het leeuwendeel in het *Hoarls* van zijn jeugd, al zijn de latere Almelse invloeden onmiskenbaar.

Na zijn overlijden in 1990 worden zo'n zestig

Was getekend, het bestuur: G. Monnikhuis (voorzitter), J. Blankenvoort, G.J. Voshaar en B. Braakhuis.

Het oude Groothoes in Haarle,
geschilderd door G. Bosch.

gedichten door zijn 'kinderen' Mien en Fried gebundeld onder de titel *Prakkezaosies van Toon*. De 150 exemplaren gaan vooral naar familie en *kunnigheid*. Het boekje is in zijn geheel te vinden op de website van de Twentse Taalbank. (Tip: Zoek op \$PVT en klik op het mediaknopje.)

Tot slot volgt hier nog het begin van Toons autobiografische verhalen:

't Was met mien verjoardag op 12 november 1976, toen hef onze Fried mie vroagn um ees zo 't een en anner op te schriewn oower vrogger. Ik zin hele-moal nich zonn bestn schriewer, mar ja, 'k wol toch dat mien Va mangs 'n luk har op-eschreewn, dan ha'w now nog ees kunn leezen hoe of 't der van 1870 tot 1900 hefoet-ezeen.

Um dan mar te beginn: ik zin op-ejongd in Hoarle, 'n mooi stukken Twente, zo tegn de Bekziede an.

't Klinkt in elk geval good, a'k der ewn bie vertel da'k nog van de veurige eeuw zin.

'k Zin mildn oet de koppel, no. zeuwn, van ne koppel van elfn. A'j 't nich ezeen hebt, dan ku'j 't oew hoaste nich vuursteln hoe zeunig as 't der langs mos met zonne koppel op 'n klein boern-spilken. Mar good dat mien Va nog wal ees nen ceant bieverdeendn met slachtn en dakdekn. Now mu'j oew doar ok wier nich te völle van vuursteln. Ik weet nog good, as de Va ne oole zeugmotte göng slachtn, dan beurdn hei twee kwartjes, mar van 'n jong bigge was dat mar zeuwn stuer.

Mar now eerst iets oower mien Va en mien Moo. Mien Va, 'n klein driftig keerlken. Toa en stark as oole botter, nooit kraank. Kraank wördn, doar har e gen tied vuur. Op 'n ooln dag 'n luk mopperig, mar 'n pracht keerlken. Zölf har e wat te wosseln, en toch altied bezorgd oower annere leu dee as 't nog krapper hadn as hei. Dat völle leu hem geerne mochn, dat blik wal oet 't feit dat e veerendertig joar lid is ewest van 'n gemeenteroad van Tubbege. En ieder moal as ik doar bie de Boerrichter in Reutum dat bordje zee stoan met F.J. Groothuis-weg der op, dan zee ik dat klene driftige keerlken doar zo vuur mie stoan, en dan denk ik nog wal ees: Va bedankt vuur alns!

En now mien Moo. 'k Was nog mar viefteen joar, toen as Moo is op-ehemmeld. Mar ik weet nog wal dat 't 'n heel leef en zacht meansken was. Zee was nog mar achtenveertig toen as ze stöarvn is. Dat was iets oower mien Va en oower mien Moo, mar 't zol schaane wean as ik onze Mariejken zol vergetn. Onbegriepelik wat onze Mariejken presteerd hef. 'Onze wicht' is now 87 joar en hef vanof eur twaalfde joar niks aans edoan as zöargn en wearkn vuur ons almoal. En dat döt ze nóg as 't neudig is. [...]

't Mot ewest hebn in 1901 of 1902, toen wordn mien Moo slim kraank. Op nen goodn dag, of eigenlijk op nen kwoadn dag, toen kwamn [...]

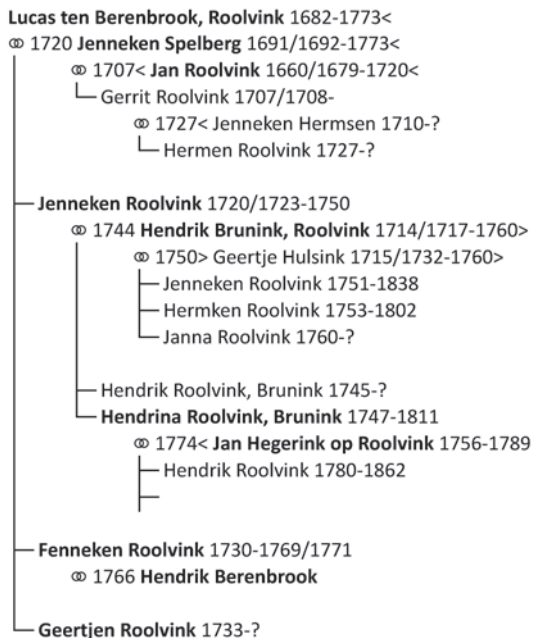
Een familievete over de tiende uit het Roolvink

Willem Bulter

Eind 1753 loopt Hendrik Brunink¹ naar de Landrichter in Enschede om zijn schoonvader Lucas Roolvink aan te klagen. Lucas weigert namelijk om hem de koopbrief te geven van de tiende die op het erve Roolvink rust. Het is al tien jaar geleden dat Hendrik die tiende van hem heeft gekocht.

In de late middeleeuwen kwam de tiende die een boer moest opbrengen, vaak niet meer ten goede aan de kerk, zoals in de tijd van Karel de Grote, maar aan de adel. Nog later, toen de adel op zijn retour was, verkochten de edelen hun tiendrechten aan eenieder die ervoor wilde betalen. De kern van de dienstbaarheid bleef daarbij dezelfde: de last van een tiende op een erf betekende dat de boer jaarlijks een deel van zijn oogst in natura of geld moest afdragen aan de eigenaar van deze tiende. Bijna altijd betekende deze last dat het erf in kwestie ouder is dan het jaar 1000.² De oudst gedocumenteerde tiende van Lonneker is die van erve De Beuker uit het jaar 975.³ De oudst bekende eigenaar van de tiende van het Roolvink woonde aan de andere kant van de

Hieronder een overzicht van de nazaten van Lucas Roolvink en hun aangetrouwden. De vet gezette personen waren betrokken bij de beschreven vete. Gebruikte tekens: ∞ Trouwt, < of eerder, > of later.

paal. In 1489 verdeelden de graven van Bentheim en Steinfurt onderling hun goederen, en daarbij kwamen ook de 'tiendens' van het Roolvink aan bod.⁴ Van 1601 tot 1645 blijkt de tiende in handen te zijn van Kaspar van Loen, bewoner van de borg van Enschede en de man van Margaretha van Scheven, het bekendste adellijke stel van Enschede.⁵ Na 1645 is de tiende zo'n negentig jaar lang zoek, tot ze in 1735 tevoorschijn komt in de handen van Maximilian Heidenreich, Freiherr von Droste zu Vischering. Deze Münsterlandse edelman heeft in dat jaar het Huis Saasveld gekocht met al zijn gerechtigheden.⁶ De tiende van het Roolvink maakt daar onderdeel van uit en wordt als een 'achterleen van Saasveld'⁷ aangeduid.⁸

Dan volgt korte tijd later de trendbreuk die we signaleerden. Freiherr Heidenreich verkoopt de tiende beneden zijn stand aan Lucas Roolvink. Daarmee was Roolvink de tweede boer van Lonneker die zich bevrijdde van de last van een tiende. Boer Hoaltman ging hem voor, zo'n zestig jaar eerder.⁹

In 1744 is Lucas' dochter Jenneken trouwrijp en verschijnt Hendrik Brunink op het toneel. Bij hun huwelijk draagt Lucas niet alleen het erve Roolvink, maar ook de bijbehorende tiende over aan Brunink. Kostprijs tezamen: 4000 gulden.¹⁰ Hendrik tekent in blind vertrouwen, want zelfs een geautoriseerde kopie van de koopbrief van de tiende heeft hij nooit gezien. Waarom zou je immers je schoonvader, die jou zijn dochter toevertrouwt en die na je huwelijk bij jou op het erf blijft wonen, niet vertrouwen?

Als in 1773 Lucas en zijn vrouw overleden zijn, volgt er een 'maagscheiding' (boedelscheiding). Bij die gelegenheid wordt de 'thiende' uit het Roolvink toegewezen aan hun enige levende kleinkind: Hendrina, geboren in 1747. De waarde ervan wordt op 1150 gulden getaxeerd, 'niet gerekent na de Coopbrieven'.¹¹ Dat is het laatste spoor van de tiende dat ik heb kunnen vinden.¹²

Schoonvader Lucas Roolvink

Lucas Roolvink stamt niet uit een geslacht dat al eeuwenlang op het erve Roolvink boert. Hij is 'import'. Hij is in 1682 geboren in de Broekheurne¹³ en is omstreeks 1716 naar Lonneker verhuisd. Welke achternaam Lucas oorspronkelijk droeg, heb ik lang niet geweten. Door een hint van de heemkundige Snuijff weet ik inmiddels dat hij in zijn jeugd jaren Lucas ten Berenbrook heette.¹⁴

Niet lang na zijn komst naar Lonneker overleed de toenmalige boer op het Roolvink, Jan geheten. Deze liet een jonge weduwe achter met de naam Jenneken Spelberg. Nu, het heeft niet lang geduurd of Jenneken en Lucas gaven elkaar het jawoord. Na zijn trouwen nam Lucas dadelijk de naam Roolvink aan. Het stel had in 1744 drie dochters: Jenneken jr., Fenneken en Geertjen.¹⁵

Schoonzoan Hendrik Brunink

Ook schoonzoan Hendrik Brunink kwam uit de Broekheurne, en ook niet uit zomaar een familie. Zijn vader was namelijk pachter geweest van de Hof Brunink. In 1753 werd Hendriks oudere broer Herman zelf 'heer' van de Hof Brunink, want hij kocht de adellijke eigenaar Ludolf van Heeckeren uit voor 11.000 gulden (inclusief 2000 gulden voor de tiende die op het Brunink rustte).

Hieronder de oude erven bij Lonneker op een nieuwe kaart met op twee na bovenaan het Roolvink.

Ook kreeg Herman de baan die bij de hof hoorde: het markerichterschap van Usselo.¹⁶ Hendrik kwam dus uit een vooraanstaande, niet onbemiddelde familie. Die vierduizend gulden die hij moest neertellen voor het Roolvink, moeten voor hem geen obstakel zijn geweest.

Het huwelijk van Hendrik

Hendrik zal in de zomer van 1744 met Jenneken jr. getrouwd zijn.¹⁷ In de periode die eraan voorafging heeft hij met zijn aanstaande schoonvader alle praktische zaken geregeld. Bij die gelegenheid moet hij er snel achter zijn gekomen dat Lucas ieder medemens ervan verdenkt op zijn geld uit te zijn. Een van die gelukkige medemens is hij nu zelf. Nu, wat heeft 'knieperd' Lucas ervoor over om zijn oudste dochter gelukkig te maken?

Wel, Jenneken jr. mag met haar nieuwe man in de boerderij gaan wonen, en dan trekt hij wel met zijn vrouw in een nieuwe 'liefucht'. Daarvoor heeft Lucas zijn oog laten vallen op een oud huisje van de Wiefker, zijn 'naber'. Dat kan hij voor 110 gulden kopen – inclusief honderd 'dakschovens'¹⁸ – en opnieuw laten optimmeren op zijn eigen erf. Hun eigen liefucht is namelijk al bezet door de bejaarde 'wönner' Hendrik (achternaam onbekend). Het aankoopbedrag van dit huisje split hij met zijn aanstaande schoonzoan. Ook moet schoonzoonlief het huisje onderhouden, met name het dak, en een gevel en afschot timmeren, weten getuigen¹⁹ te vertellen.

Het huwelijkscontract

Het huwelijkscontract benadrukt de plichten van de jonggehuwden en de rechten van de oudelui. Lucas en Jenneken mogen zelf het moment bepalen waarop zij de boerderij verlaten en in de liefucht trekken. En zij claimen het gebruik van het Levers Stukke, dit is waarschijnlijk het vruchtbaarste stuk bouwland. Zolang beide echtparen nog samen in de boerderij wonen, mogen de jongelui het Korte Stukke gebruiken, het deel van de boerderij waar het stro ligt opgeslagen.

Van de aankoopssom van 4000 gulden is de helft bestemd voor Fenneken en Geertjen, de zusters van de bruid. Dat is voor die tijd een zeer hoog bedrag.

Memorie van kosten
van de 2de Januarij 1754
De van Hendrik Bruinink
sint en Roolvink
Lucas Roolvink

1754
Ten 2de Jan. Procs Hendrik Pennink met
zijn geconsultent, van Lorraine
Thiende, als Lucas Roolvink een
Hend. Roolvink by koudlijch voorraden
voren medegegeven heeft, als mede
van het verduisere en niet vange
van der originele koopbrief of
autentijg copie deser Thiende,
mit legendende L. Roolvink de
extrascriptie van dien aengenomen
hadde, etc. hier over van abnigge
Duint, fac. coopl. etc. / 2 = : =

Ten 3de 9°. Hij gepraesent hier
wien antspake intelliel
den, fac. coopl. 2 = : =

De antspake 10 or
Hendrik 4 = : =

Memorie van kosten van 2 januari 1754 bij het proces van Hendrik Bruinink nu Roolvink contra Lucas Roolvink waarin sprake is van het verweigeren en niet overgeven der originele koopbrief of autentijg copie deser Thiende.

In het contract gaat het ook over de tiende. Tegelijk met het erf koopt Hendrik *de tiende* [...] en een nieuwen aanslag uijtkerende voor de tiende in den boedel de kooppenningen waarvoor den selven aengekocht is. Ik denk dat deze passage Hendrik veel hoofdbreken heeft bezorgd, vooral in de tijd dat hij de eigendoms papieren van de tiende bitter nodig had. Zij is namelijk voor meerderlei uitleg vatbaar. Eén uitleg is: de koop van de tiende is rond en de nieuwe aanslag²⁰ is groot genoeg om de verplichtingen uit die tiende na te komen. Denk aan de schepels rogge die de aanslag volgens de tiende op zou moeten brengen. Je kunt in deze passage echter ook iets anders lezen, namelijk dat de koop van de tiende weliswaar rond is, maar dat de kooppenningen

daarvoor de komende jaren nog opgebracht moeten worden uit de opbrengsten van de nieuwe aanslag. Wellicht heeft Lucas zich voor de koop in de schulden gestoken. Het zou nog tien jaar duren voordat Hendrik wist welke interpretatie precies bedoeld werd.

Het gezin van Hendrik

Hendrik en Jenneken jr. kregen één levensvatbaar kind: Hendrina. Drie jaar na de geboorte, in 1750, kwam de moeder uit de tijd. Spoedig daarna hertrouwde Hendrik, en wel met Geertje Hulsik uit de Esmarke, die hem drie kinderen schonk. Hendrik Brunink raakte goed geworteld in de marke Lonneker. Niemand die hem nog Hendrik Brunink noemde. Hij was een Roolvink geworden, maar met een compleet ander karakter dan Lucas.

Het Landgericht

In 1754 komt de zaak tussen schoonvader en schoonzoon voor. Reken maar dat Hendrik in de tien jaar ervoor zijn schoonvader regelmatig heeft gevraagd om het eigendomsbewijs van de tiende. Dat document vertegenwoordigde een flinke financiële waarde, misschien wel 2000 gulden. Dat waardepapier kon Hendrik dus al die jaren niet gebruiken, niet als borgstelling voor het afsluiten van een lening, bijvoorbeeld. Eind 1753 pas is de ideale schoonzoon het zat en stapte hij naar de rechter. Het moment heeft hij mogelijk gekozen vanwege zijn broer. Die koopt immers in 1753 voor 11.000 gulden hun ouderlijk huis: de hof Brunink in de Broekheurne. Misschien had Herman hem gevraagd borg te staan voor een paar duizend gulden, maar dat kon Hendrik dus niet vanwege het achterbakse gedrag van zijn schoonvader.²¹ Het blijft in 1754 niet bij één rechtzitting, want het traineren van Lucas gaat gewoon door. Bij de eerste zitting heeft hij de *Coopbrief* van de tiende wel bij zich, maar als puntje bij paaltje komt, weigert hij een kopie te overhandigen. Hendrik eist vervolgens opnieuw een kopie van de koopbrief, plus een vergoeding voor alle juridische kosten die hij heeft moeten maken door de 'ongehoorde tergiversatie' van de tegenpartij. In de volgende zitting meldt Hendrik dat hij de koopbrief nu eindelijk ontvangen heeft, maar dat Lucas zijn juridische kosten nog niet

betaald heeft. Hij wil de zaak echter niet onnodig op de spits drijven en stelt ‘minnelijke accommodatie’ of ‘gerichtelijke taxatie’ voor. Daar reageert Lucas weer eens bokkig op. Van ‘aanneming of refusie van kosten’ weet hij niets af, laat hij via zijn raadsman weten. Halverwege 1754 droogt de informatie over de familievete op het Roolvink ineens op. Hebben schoonvader en schoonzoon de strijdbijl begraven? Ik kan het me amper voorstellen. Bedenk bij dit alles: Lucas’ oudste dochter was heel jong overleden en Hendrik inmiddels met een nieuwe vrouw getrouwd. Lucas was wel de opa van Hendrina, het enige kind van Hendrik en Jenneken jr. Was er in de persoonlijke verhoudingen op het erf iets verkeerd gegaan, dat Lucas zo dwarslag?

Een maagscheiding

In december 1773 vindt er een boedelverdeling plaats uit de nalatenschap van Lucas en zijn vrouw Jenneken. Wie van beiden de langstlevende was en in 1773 is overleden, weten we niet. Als het Lucas was, is hij heel oud geworden: 91 jaar. Alle bezittingen gaan naar hun drie dochters: Jenneken, Fenneken en Geertjen. Elk erft een derde deel.

Nog eenmaal komt het vileine karakter van Lucas in dit document aan de oppervlakte. Dochter Fenneken trouwde in 1766 met een heel goede partij: Hendrik Berenbrook. Lucas had zijn dochter een bruidsschat van 3000 gulden beloofd, maar was die belofte nog niet nagekomen. Ik denk dat hij bij zichzelf heeft gedacht: ‘Den Berenbrook, den redt zich wa’.

Pas nu Lucas dood is, wordt Berenbrook de bruidsschat uitgekeerd. Lucas kan er vanuit de kist niet meer tegen protesteren. Tragisch genoeg is de bruid in kwestie, zijn dochter, ondertussen ook al overleden.

‘Geen bruid, geen bruidsschat’, hoor ik hem denken.

Noten

1 Na zijn trouwen nam ook Hendrik Brunink de naam van het erf aan: Roolvink. In deze tekst handhaven wij zijn oorspronkelijke achternaam om verwarring met zijn schoonvader te voorkomen.

2 Woolderink, H. (in voorbereiding), *Van*

gaddergood tot streuigood. Een bundel opstellen over de agrarische geschiedenis van Twente.

3 Uit de halve tiende afkomstig van het erve de Beuker in Lonneker werd in de Plechelmus jaarlijks een ‘memorie’ gehouden voor bisschop Balderik van Utrecht die in 954 het Kapittel van Oldenzaal had opgericht. Balderik leefde van 897 tot 975. Dus waarschijnlijk werd in 976 de eerste memoriedienst voor de bisschop gehouden. Zie bij de datum van 23 december in het middeleeuwe memorieboek uit de Plechelmuskerk. Bron: Geerdink, J. (1895).

Calendarium et Necrologium Ecclesiae S. Plechelmi in Oldenzalia.

4 Snuif, C.J. (1975). *Verzamelde bijdragen tot de geschiedenis van Twente*, p. 34.

5 Oudheidkamer Twente (1985). *Het verpondingsregister van Twente van 1601*. Enschede, 1985. Zie VPR 1175.

6 Canon van Weerselo: Huis Saesveld.

7 Woolderink, H. (2014). *Historisch boerderijonderzoek in het richterampt Enschede*. Te vinden op de website van de Oudheidkamer Twente onder ‘Downloads’. Zie onder VPR 1175: erve Roolvink.

8 In een ‘memorie van kosten’ van procureur Pennink – te vinden in de map met processtukken (zie noot 10) – duidt hij de tiende eenmaal aan als een ‘Lehentijnde’. Het begrip ‘leen’ in deze samenstelling is in de 18e eeuw niet meer dan een fossiel relict uit het verleden, toen het leenstelsel nog vitaal was.

9 Zie VPR 1180 in *Het verpondingsregister*.

10 Landgericht Enschede 083, Proces 97: *Hendrik Brunink/Roolvink contra Lucas Roolvink* (1754).

11 Landgericht Enschede 029.276. Datum: 19 december 1773. *Maagscheiding binnen de familie Roolvink in Lonneker*.

12 Hendrina woonde haar hele leven op het Roolvink en trouwde met ‘Jan Hegerink op Roolvink’. Landgericht Enschede 018.057. Jaar: 1809. Testament.

13 Landgericht Enschede 070.453. Datum: 21 mei 1756. Lucas Roolvink treedt in deze gerechtelijke ondervraging over het erve Bekkinkhof op als getuige en zegt 74 jaar te zijn.

14 Snuif vertelt in zijn *Verzamelde bijdragen tot de geschiedenis van Twente* op blz. 34 dat het Roolvink in 1718 in handen kwam van Geert

Berenbroek. Maar op het erf wóonde een Lucas, en niet een Geert. Toen vroeg ik mezelf af: zou er een Lucas Berenbroek hebben bestaan? (M.a.w. heeft Snuijf zich soms in de voornaam vergist?) Nu, dat bleek het geval. In het archief van het Landgericht Enschede komt de naam Lucas ten Berenbroek driemaal voor in een acte uit september 1717. In die acte gaat het om een openbare verkoop van goederen van Jan Roolvink en Jenne ten Spelberg. Boer Jan is kort daarvoor overleden. Uit de boedel koopt Lucas het Lubbers Stucke (voor 305 gulden) en een hypotheek van 85 *daelders*, geïnvesteerd in Gerbers Geerken. Had hij toen al zijn zinnen gezet op de weduwe? Het heeft er alle schijn van.

15 Volgens *twentebestand.nl* kregen Lucas en zijn vrouw zeven kinderen, zowel zonen als dochters (!?). Maar in de Volkstelling van 1748 en in het huwelijkscontract van Jenneken jr. uit 1744 (noot 10) worden alleen de drie dochters vermeld. Die feminiene gezinssamenstelling zou ook verklaren waarom Lucas niet werd opgevolgd door een zoon: die had hij dus niet. Lucas had op zijn erf twee wónners wonen die zich ook Roolvink noemden en zonen hadden. Zij lijken ten onrechte aan vader Lucas toegerekend.

16 St. Historische Sociëteit Enschede-Lonneker (1996). *Boerderijen in Enschede*, deel 2, p. 166.

- Baas, W. (2023). *Groot Brunink. Een Twents landgoed vol met cultuurhistorische restanten*. Groningen: Masterscriptie. Pag. 60-61. [rug.nl]

17 Website *twentebestand.nl*, nummer 6252.

18 Dakschovens = dakschoven, strobossen (voor dakbedekking).

19 Op initiatief van Hendrik Brunink ondervraagt het Landgericht Enschede op 21 januari 1744 vier getuigen over het oude huisje van de Wiefker dat op het Roolvink als nieuwe liefucht gaat dienen. Ze heten Hendrik Spelberg, Jan Braaker, Willem Reef en buurman Jan Wijffker. Deze ondervraging onder ede tekent de relatie schoonzoon-schoonvader. In zijn eentje komt Hendrik er niet doorheen bij zijn schoonvader. Hij heeft het gewicht van deze vier getuigen nodig om de afspraken over de liefucht rond te krijgen. Landgericht Enschede 070.53 e.v.

20 Een nieuwe aanslag = een lap woeste grond die in cultuur is gebracht

21 Op de dag van de aankoop van de hof Brunink, 1 mei 1753, leende Herman links en rechts nog kleine bedragen om de aankoopsom bij elkaar te krijgen. Zie: SHSEL (1996). *Boerderijen in Enschede*, deel 2, p. 166.

Anno 2024 ligt het nieuwe Roolvink er vredig bij.

Dr. Wim H. Nijhof (1939-2023)

Geert Bekkering & Jan Hinke

Twentekenner op afstand, journalist, verhalenverteller, historicus

De vorig najaar overleden Wim Nijhof beschikte over een grote taalvaardigheid en een soepele schrijfstijl. In combinatie met een gedreven werkhouding en een ruime belangstelling resulteerde dit in een voortdurende stroom van teksten en publicaties. Tijdens zijn beroepsleven waren dit vooral journalistieke stukken en later ambtelijke en commerciële teksten. Na zijn pensionering kon hij zijn capaciteiten in dienst stellen van zijn altijd al aanwezige historische belangstelling. Vooral zijn geboortestreek Twente, maar ook zijn woonplaats Apeldoorn werden toen het onderwerp van zijn historisch onderzoek en van allerlei daaruit voortvloeiende geschiedwerken, met als magnum opus zijn omvangrijke proefschrift over textielabrikant en cultuurbeschermer J.H. van Heek.

Het begin aan het eind van de straat

Nog net geboren vóór de Tweede Wereldoorlog groeit Wim op in de Enschedese wijk Stadsveld. Hij komt, zoals dat heet, uit een echt 'rood' nest. Zijn vader moest hij al vroeg missen. Hij was na een razzia tewerkgesteld in Duitsland en keerde ziek terug. Hij overleed eind maart 1945 in het ziekenhuis in Almelo. De opa van Wim, een textielarbeider, woonde zijn leven lang bij hen in huis tot zijn overlijden in 1966. Niet dat opa de vaderrol vervulde, maar hij was er wel altijd en hoorde daar.

Het gezin trekt er in het weekend vaak op uit in de omgeving van Enschede. Wim blijkt gevoelig voor wat hij daar ziet en wil er meer van weten: *Als tiener maakte ik begin jaren vijftig van de vorige eeuw met mijn moeder en mijn jongere zus en nog jongere broer vaak fietstochten door weiden en bouwlanden naar Lonneker, naar Boekelo en dichterbij, naar Usselo, dat grensde aan het Stadsveld waar we woonden, aan het einde van de B.W. ter Kuilestraat.*

Wim was ook een sportieve jongen en vaak te vinden in zwembad Havenzicht.

Journalist

Hij brengt zijn lagere schooljaren door op de Tweede Prinseschool en volgt daarna het gymnasium van Het Enschedees Lyceum. Hij schrijft in de schoolkrant en wordt er eindredacteur van. Het gaat wel ten koste van zijn schoolprestaties, maar daar staat tegenover dat de redactie van de schoolkrant de prijs voor de beste schoolkrant van Nederland krijgt, uit handen van prof. dr. Anne van der Meiden. Wim zou hem in zijn late-

Wim Nijhof in 2019. Foto Gert van Leeuwen.

re communicatie-carrière nog vaak tegenkomen. Maar eerst lonkt de journalistiek. In juli 1960, direct na zijn eindexamen, kan hij al terecht bij Dagblad Tubantia als leerling-journalist. De School voor Journalistiek bestond toen nog niet. Je werd in de praktijk opgeleid door de zogeheten hoogste klasse journalist. In januari 1963 vertrekt Wim naar Het Vrije Volk, als correspondent in Arnhem en later in Apeldoorn.

Daarna werkt hij nog voor Het Nieuw Utrechts Dagblad (Parool) in Utrecht. Tenslotte wordt hij chef van de stadsredactie van de Twentsche Courant in Hengelo. Hij had schrijverstalent, kon snel werken en goed analyseren. Iemand die door hem geïnterviewd was, zei het zo: *Hier begrijp ik niets van. Ik heb hem drie kwartier geleden aan de telefoon gehad voor een uitgebreid interview, en nu ligt het verhaal al voor me.*

Nieuwe uitdaging

Maar de journalist zoekt een nieuwe uitdaging en wordt eindredacteur van het weekblad De Spiegel in Wageningen. Het lot bepaalt echter dat het blad wordt opgeheven en er een nieuw blad zal verschijnen. Dat blad komt er niet en Wim krijgt een andere functie binnen het Kluwer Concern. Hij wordt woordvoerder en communicatieadviseur van het Kluwer Concern met als standplaats Deventer.

Intussen is hij getrouwd met de Apeldoornse Ans Tesselaar. Wim werkte destijds als zogenoemde eenmanspost voor Het Vrije Volk in Apeldoorn en Ans schreef atletiekverslagen en leverde die bij hem aan. Het echtpaar vestigt zich in 1970 in Apeldoorn. Uit het huwelijk worden twee kinderen geboren.

Maar Wim Nijhof vergeet Twente niet. In Apeldoorn wonen ze prachtig in een heel fijn huis in een bosrijke omgeving, dicht bij de Valkenberg, vroeger de Galgenberg. Maar Enschede heeft als stad meer karakter, vindt Wim. Zo zal hij zijn hele leven heen en weer getrokken worden tussen Apeldoorn en Enschede.

Heldere taal voor de burger

Bij Kluwer voelt hij zich toch niet voldoende op zijn plek. Hij komt in die periode vrij toevallig in contact met de gemeentevoorlichter van zijn nieuwe woonplaats Apeldoorn. Deze blijkt Apeldoorn te gaan verlaten en Wim heeft grote interesse in zijn functie. Gemeentevoorlichters waren in die tijd bijna altijd oud-journalisten. Wim krijgt de baan. Kort en bondig schrijven kan hij als de beste. Met als doel: de burger in heldere taal informeren. Naast zijn werk bij de gemeente Apeldoorn studeert hij politicologie. Zijn afstudeerscriptie uit 1985 is getiteld: *Waakhonden, Wekhonden & Overheidsmedia. Over democratie, politieke participatie, overheids-*

Het huis van Wim Nijhof en Ans Tesselaar aan de Valkenberglaan in Apeldoorn. Het kleine bovenraampje aan de voorkant is van zijn werkkamer.

communicatie en (eigen) media. Hij had sinds 1980 al een boek op zijn naam staan: *Gemeentevoorlichting in Nederland. Een stand van zaken aan het begin van de jaren tachtig.* In 1986 zou nog volgen: *Gemeentevoorlichting. Aspecten van een halve eeuw overheidscommunicatie.*

Ook in 1986 maakt hij de overstap van de Lagere Overheid naar het bedrijfsleven, de Postbank in Amsterdam, afdeling Marketing en Communicatie. Daar adviseert en schrijft hij in heldere taal voor de cliënten van de Postbank.

Zelfstandig en daarna met pensioen

In 1989 vestigt hij zich als zelfstandig communicatieadviseur in Apeldoorn als *Nijhof & Partners*. Het bureau ontwikkelt zich tot een succesvol bedrijf met tien medewerkers. Ook in die tijd adviseert en schrijft hij veel voor cliënten uit de lokale overheid, ministeries en het bedrijfsleven. Onder meer voor de Stichting Twente Promotie. Zijn banden met het Twentse land blijven hecht. In die periode verschijnen van zijn hand: *Alles draait om het imago! Public relations betreffende organisatie en beleid* (1991) en *Corporate communication, een praktische inleiding. Public relations betreffende organisatie en beleid* (1993). Wim schrijft altijd. Voortdurend ratelt de schrijfmachine in huis, later zorgt de computer voor minder geluid. Maar hij schrijft nog niet zozeer over historie, hoewel dat wel altijd zijn

interesse hield. Daar komt in 2000 verandering in. Hij kan zijn bedrijf goed verkopen en gaat met door hemzelf gekozen ‘vervroegd’ pensioen. Hij is dan 61 en kan zich gaan wijden aan zijn hobby’s en interesses.

Boeken over Apeldoorn

Apeldoorn komt als eerste aan de beurt. In drie jaar tijd (2002-2004) publiceert hij maar liefst zes boeken over zijn woonplaats. Al tijdens zijn officiële beroepsleven was hij begonnen met de research ervoor. Ze handelen over pleinen en parken, Willem III en ‘t Loo, monumenten, ziekenhuizen, het Apeldoornse Kanaal en oude boerderijen. Ze komen alle op één na uit bij zijn eigen uitgeverij De Valkenberg, waaraan hij ook een mooie website verbindt.

Ruime belangstelling

Geruime tijd maakt hij deel uit (ook zakelijk) van een organisatie die zich bezighoudt met architectuur. Daar wordt de kiem gelegd voor zijn brede belangstelling voor architectuur, in het bijzonder kerkenbouw. Het leidt tot een boek over de architect Van Dongen uit Apeldoorn: *Een toren zo hoog als de hemel. Jan van Dongen (1896-1973), bouwer van kerken, kloosters en kapellen* (2005).

Hij schrijft ook boeken in opdracht. Over de geschiedenis van de Apeldoornse ziekenhuizen (2003), over veertig jaar Ten Hag Groep (2007), bij de opening van het nieuwe station in Apeldoorn: *Sporen van Oranje, over de historie van het station en het plein, over herinneringen aan de vorsten van Het Loo in de Oranjestad Apeldoorn* (2008) en *Aap Noot Mies in Apeldoorn, verhalen uit de historie van het openbaar lager onderwijs* (2013).

Wim Nijhof is nooit eenkennig geweest bij de keuze van zijn onderwerpen en beperkte zich zeker niet tot de socialistische ‘zuil’ waarin hij opgroeide. Ook de katholieke architect Van Dongen, kapelaan Alphons Ariëns, de Oranjes, de textielabrikanten en vele anderen hadden zijn oprechte belangstelling.

In die periode vindt hij een nieuwe hobby. Hij wordt rondleider in het Jachthuis op de Hoge Veluwe. Zijn interesse in de familie Kröller-Müller is gewekt. Een nieuw boek wordt geboren: *Anton Kröller (1862-1941), Helene Kröller-Müller*

(1869-1939). *Miljoenen, macht en meesterwerken* (2006). Het boek moest echter wel de instemming hebben van de directie van de Hoge Veluwe. Een aantal professoren werd gevraagd het boek ‘goed te keuren’. En dat gebeurde. De vraag komt zelfs: waarom promoveer je niet op Kröller-Müller? Dat zou echter een ingewikkelde omwerking van het boek betekend hebben. Maar de suggestie om te promoveren laat hem niet los.

Promoveren op J.H. van Heek

De gedachten gaan uit naar een Enschedees onderwerp. Hij kiest voor het leven van Jan Herman van Heek, in zijn ogen het prototype van de textielabrikant en de verpersoonlijking van de triomf en de tragedie van de textielindustrie in Enschede. In zijn jeugdijaren heeft hij nota bene nog bij Van Heek gewerkt als vakantiekracht. En als geboren Enschedeër en sociaaldemocraat interesseren hem de opkomst en de neergang van de textielindustrie in Enschede in het bijzonder. Als bovendien via relaties tussen het Kröller-Müller en de Van Heeks deuren voor hem geopend worden, is de keuze gemakkelijk gemaakt en al snel gaat hij wekelijks naar het archief van Van Heek in ‘s-Heerenberg. Op zijn 69ste – in 2008 - promoveert hij als historicus aan de Universiteit van Amsterdam, op zijn proefschrift *Kunst, katoen en kastelen. J.H. van Heek, 1873-1957. Biografie van de Twentse textielbaron, tevens kunstverzamelaar*. Het is een lijvig boek geworden waarin talloze aspecten van de Twentse en Oost-Nederlandse geschiedenis nauwkeurig worden nageplozen. Hier en daar misschien iets te ver doorgevoerd, maar altijd stijlvol beschreven. Het werd terecht uitgeroepen tot Beste boek van Overijssel 2008.

Geschiedenis van Haaksbergen

Het onderzoek naar zijn proefschrift levert hem een berg aan informatie op over de Twentse geschiedenis. Daar wil Wim meer mee doen. En als hij dan in contact komt met de Historische Kring Haaksbergen, in het bijzonder met Jan Leppink, komt er een proces op gang, dat in 2010 zal leiden tot *Heeren en helden van Haaksbergen. Geschiedenis van een textieldorp in Twente*. Hij verklaart de titel die hij aan dit boek gaf als volgt: *De ‘heeren’ van Haaksbergen waren de machtige textielabrikanten, de ‘helden’ de*

opstandige arbeiders, de rode kapelaan Alfons Ariëns, de slachtoffers van de april-mei staking in 1943 en een jonge geheim agent die stierf in Mauthausen.

Zijn Haaksbergse project belet hem overigens niet om in datzelfde jaar zijn medewerking te verlenen aan: Elio Pelzers, Wim H. Nijhof, *Het Hoge Veluwe boek. Historisch overzicht van het nationale park De Hoge Veluwe* (2010). Het verscheen, ook in een Engelstalige editie, ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Nationaal Park De Hoge Veluwe, oorspronkelijk het jachtterrein van de familie Kröller-Müller.

Sociale strijd

Wim is van huis uit 'een rooie'. Dat zit heel diep. Hij maakte als kind vliegers van de verkiezingen-flyers van de socialisten en heeft zijn hele leven gestemd op de sociaaldemocraten. En ook al woont hij in een villawijk in Apeldoorn, hij heeft nog bij elke verkiezing een PvdA-poster voor het raam. Het kon dan ook haast niet uitblijven, dat hij ook zou publiceren over de geschiedenis van het socialisme in Twente, over de sociale strijd tussen arbeiders en kapitaal. In 2012 is het zover en verschijnt *Troebelen in de Twentse textiel*. 100

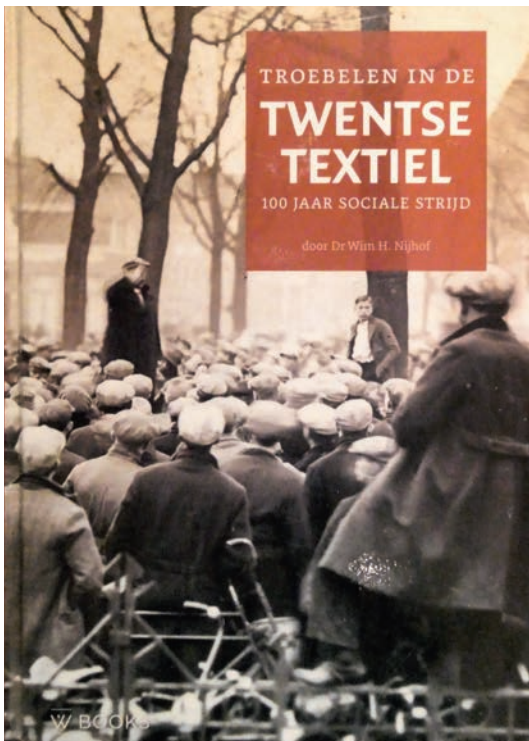
jaar sociale strijd. *Geschiedenis van de sociale strijd van arbeiders in de Twentse textielindustrie voor betere lonen en arbeidsomstandigheden in de periode ca. 1860-1970*. Als socialist concludeert hij dat de sociale strijd in die honderd jaar erg is veranderd. Destijds werden de arbeiders echt geknecht. De sociaaldemocratie en de vakbeweging moesten eraan te pas komen om de rijke fabrikanten tot de orde te roepen.

Geschiedenis van Enschede

Het kon niet uitblijven dat er ook een boek over de historie van zijn geboortestad zou komen. Sinds *Stad en land van Twente* (1962) van Stroink, inmiddels een halve eeuw oud, en *Historie van Enschede* (1984) van Kokhuis werd het tijd voor een nieuwe stadsgeschiedenis. Dankzij zijn volumineuze proefschrift beschikte Wim al over heel wat materiaal daarvoor. En ook had hij inmiddels een idee gekregen in welke vorm dat gegoten zou moeten worden. In 2011 verscheen als een soort voorloper en proefstuk: *Vensters op het verleden. Vijftig verhalen uit de geschiedenis van Apeldoorn*.

Ook *Geschiedenis van Enschede. Stad uit stoom en strijd* (2014) bestaat uit vijftig hoofdstukken, maar wordt uiteindelijk wel meer dan twee keer zo dik als zijn Apeldoornse tegenhanger. Ook hier blijkt Wim weer een verhalenverteller, en niet zozeer het type historicus dat tot afgeronde overzichten en interpretaties komt. Zelf verwoordt hij het aldus: *Wie mijn boeken heeft gelezen, weet dat ik meer een verhalenverteller ben, niet direct een schrijver die de gebeurtenissen van elfduizend jaar menselijk leven in Enschede en omgeving keurig op een rijtje zet. Verhalen dus (...) over de eerste bewoners, over de Tachtigjarige Oorlog, de Franse Tijd, de wereldoorlogen, stadsbranden, textielabrikanten, rijke bazen in hun villa's en arme arbeiders in krottenbuurten, over koningen en burgemeesters, over de buurschappen Boekelo, Glanerbrug, Lonneker en Usse-lo, over landgoederen en woonkasteeltjes, over de voetbalclubs, over kunstenaars, schilders en dichters. Ik heb de teksten soms wat persoonlijk gemaakt, ik vertel verhalen uit mijn jeugd in Enschede, (...) over mijn zoektocht naar een Joodse klasgenote die overleefde.*

Het verschijnen van het boek was een mooie aanleiding om hem de erepenning van de stad

Enschede te verlenen. Helaas laat de verhalenverteller in dit boek wel eens een steekje vallen waar het de exacte historische feiten betreft. Dat zou hem in zijn proefschrift niet zijn overkomen.

Gerrit Jan van Heek jr.

Met de Enschedese stadsgeschiedenis komt er een einde aan zijn toeloozende publiceerdrift. Hij is inmiddels 75. Vanaf zijn pensionering leverde hij elk jaar minimaal één boek af, waaronder een aantal 'dikke pillen'. Daarnaast vond hij ook nog tijd om zijn uitgebreide bronnenkennis om te zetten in artikelen voor regionale en lokale heemkundebladen (Overijsselse Historische Bijdragen, Textielhistorische Bijdragen, Jaarboek Twente, Jaarboek Achterhoek, 't Inschrien en 'n Sloopsteen).

In latere jaren is hij nog uitgebreid bezig geweest met een boek over G.J. van Heek jr. Dit resulteerde in een kant-en-klaar manuscript. Het bleek echter dat zijn visie op het reilen en zeilen van G.J. van Heek jr. niet helemaal overeenkwam met die van de familie. De samenwerking is in pais en vree beëindigd. De familie wilde de inhoud naar haar inzicht aanpassen en dan, zo mogelijk, als boek laten verschijnen.

G.J. van Heek jr. (1880-1958) is de man van de villa De Wigwam aan de Lasondersingel in Enschede, die eerst museum had zullen worden, maar later is er een echt (Rijks)museum gebouwd. G.J. jr. was een gedreven jager en had een grote collectie wildschilderijen, van zeer goede kwaliteit, die hij aan het Rijksmuseum Twente heeft geschonken. Hij is ook de man die Landschap Overijssel (met veel privégeduld) in de benen heeft gekregen en natuurgebieden heeft aangekocht en geschonken.

Architectuur van Enschede.

Vanaf 2019 verdiept Wim zich nog weer eens in de architectuur, dit keer in die van Enschede tussen 1860 en 1940. Die jaartallen zijn niet toevallig gekozen. Hij begint een paar jaar voor de grote brand, die de stad in 1862 verwoestte: *Als je op een rijtje zet wat er daarna allemaal is gebouwd, dan zeg je: 'Jeetjemina'. Toparchitecten uit het westen hebben hier heel gezichtsbepalende bouwwerken neergezet.* Het had moeten leiden tot een mooie publicatie. Daar is het niet meer van gekomen. Doordat hij begon te sukkelen met zijn

gezondheid – vooral zijn geheugen begon hem in de steek te laten – heeft hij zijn onderzoek niet kunnen afronden. Maar zijn visie op die periode had hij wel al uitgesproken in een interview met DTC Tubantia van 1 december 2019:

Uit onderzoek van anderen blijkt dat Enschede vóór 1860 een nietszeggend stadje was. Twee poorten, een gracht, stinksloten, armoedige huisjes. Een rommeltje, de hygiëne was ver te zoeken. Als je het heel nuchter bekijkt, was die enorme brand in 1862 een zegen. Alles wat daarna kwam, is blijvend geweest, aldus Wim Nijhof. Enschede bestond uit arbeiders en fabrikanten. Die laatste groep was rijk en wilde de stad weer mooi maken. Het stadhuis van Friedhoff, de synagoge van De Bazel, de Twentse Bank van Beltman. De stad van nu zag je toen al ontstaan. Daarna kwam de oorlog, en kwamen er modernere ontwikkelingen. Een stad staat niet stil, en dat moet ook niet. Maar dat is aan een ander, het oude intrigeert mij meer.

Met dank aan Ans Nijhof-Tesselaar

Bronnen o.a.

- Website geschiedenisvanenschede.nl, waar het hele boek kan worden gelezen (tot 28 okt. 2025).
- Interview in DTC Tubantia, 1 december 2019.

De Apeldoornse titels van Wim Nijhof

- *Apeldoorn, stad rond pleinen en parken. Vertellingen en beelden over toen, nu en toekomst van Apeldoornse pleinen en parken in en rondom de binnenstad.* 175 pag. (2002)
- *Stadhouder-koning Willem III, bouwer van vorstelijk Apeldoorn.* 42 pag. (2002)
- *Van 't Loe tot La Tour. Verhalen over zeshonderd jaar bouwen in Apeldoorn, over architecten en stedenbouwkundigen, kastelen en paleizen, over kerken en kantoren, over wijken en buurten, over villa's en flats.* 139 pag. (2003)
- *Juliana Mary Liduina Lukas. Geschiedenis van de Apeldoornse ziekenhuizen.* 175 pag. (2003)
- *Apeldoorns Kanaal 175 jaar. De rijke historie van een waterweg langs de Veluwerand.* 37 pag. (2004)
- *Oude boerderijen. Geschiedenis van het boerenbedrijf in Apeldoorn, Beekbergen, De Beemte, Hoog-Soeren, Klarenbeek, Lieren, Loenen, Wenum-Wiesel, Woudhuis en Uddel.* 37 pag. (2004)

Strooigoed: De steen bij grenspaal 52

Gerhard Post

Twente is bezaaid met stenen en palen. Ogenschijnlijk zijn ze willekeurig uitgestrooid. Een deel echter markeert al honderden jaren een grens. Deze grensstenen zijn het onderwerp van *Strooigoed*.

Grenspalen staan bijna vanzelf vaak in gebieden die wat verder van de drukke bewoning liggen. Het grensgebied bij de Bergvennen in Lattrop combineert dit met een prachtige natuur. Als er dan ook nog een fraai fietspad over de groene grens loopt, valt er veel te genieten.

Naast veel natuur zijn er ook veel grenspalen, zoals grenspaal 52 (52° 25' 45" NB, 7° 0' 39" OL). Deze wordt al in 1826 genoemd bij de grensbepaling van de gemeente Denekamp: *Hierna op een ruwen zandsteen oostelijk van het hierbij gelegen zoogenaamde Bergs Venne en alwaar men een hoofdsteen geplaatst heeft en genummerd no 52*. We zien dat de ruwe zandstenen steen als eerste wordt genoemd: dit is de oude grenssteen tussen de marken Lattrop, Breklenkamp en Frensdorf. Daarnaast stond een toen nog nieuwe

grenspaal 52 met het jaartal 1824 erin gebeiteld. In 1824 werd het grensverdrag van Meppen gesloten tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk Hannover. Dit traktaat (wet BWBV0005042) is gebaseerd op eerdere verdragen, zoals die tussen Overijssel en de Graafschap Bentheim. Op het Congres van Wenen in 1815 werden de provincies van Nederland en België verenigd in het Koninkrijk der Nederlanden, wat tot 1830 zo bleef. De Graafschap Bentheim ging op in het Koninkrijk Hannover, dat in 1866 werd geannexeerd door Pruisen.

Het verdrag van Meppen is onderdeel van het ontstaan van het moderne Nederland en Duitsland. De markesteen werd vervangen door een rijksgrenspaal. Een treffende aankondiging van de nieuwe tijd.

Hof te Brunink

Geert Bekkering

In het voorjaar van 2023 schreef Wesley Baas zijn masterscriptie voor de studie Landschapsgeschiedenis bij prof. Theo Spek in Groningen.¹ Zijn vraagstelling: *Welke samenhang is er te ontdekken tussen de historische functies en de bezitsgeschiedenis van de Hof te Brunink en de langetermijntwikkeling van het omliggende cultuurlandschap?* Hij verdiepte zich in het middeleeuwse hofsysteem, dat door de sterke sociale gelaagdheid veel invloed had op de bewoners en het Twentse landschap. Hij keek naar de hof in relatie tot het geologische landschap en de verdedigbaarheid in de middeleeuwen, en als centrum van een landgoed in de 19e eeuw. Uit die scriptie komen veel gegevens voor dit artikel.

Münster verwoest zijn eigen huis

De Hof te Brunink in de Broekheurne ten zuiden van Enschede is in de veertiende eeuw eigendom van de Bisschop van Münster; in achterleen aan de borgmannen van Nijenborch (Nienborg bij Heek) gegeven. Heek geeft het in achterleen aan adellijke families uit Oost-Nederland en Westfalen, die vermoedelijk behoren tot de achterban van de bisschop van Münster. De naam 'hof' duidt volgens Henk Woolderink op ontstaan tussen 800 en 1000, maar de eerste geschreven bron komt uit 1341. Daarin wordt gesproken over de uitwisseling van hofhorigen van de *curtis* [= hof] *Bruninc*.

In 1347 staat Rudolph van Ruwe als bewoner van de Hof te Brunink vermeld in het leenregister van de bisschop van Münster. Vermoedelijk woont hij op de Hof samen met zijn vrouw Wendelmodis en zijn zes kinderen.

In 1370 woont Hendrik van Kuinre er, met zijn vrouw Hille van Sebelingen. *Henric* is ook eigenaar van de nabijgelegen Hof te Coesfeld. De familie Van Kuinre is dienstman (ministeriaal) van de bisschop van Utrecht. De heren Van Kuinre waren berucht als 'dwarsliggers', zowel richting Bisdom Utrecht als Münster.

In 1392 helpt Otto IV, Bisschop van Münster, de Borgmannen van Nienborg om de Hof te Brunink te belegeren, in te nemen en te verbranden.

Korte eigendomsgeschiedenis

Kennelijk is het huis herbouwd, want daarna wonen er nog diverse adellijke families. Eeuwenlang berust hier het markerichterschap van de Usseler Marke, wat het erf tot een sociaal-economisch centrum maakt. De hof is verbouwd en vergroot om hem beter bewoonbaar te maken,

maar de bouwgeschiedenis is niet bekend.

Vanaf de reformatie worden er pachtconstructies gemeld met een boer Brunink, maar in 1645 probeert de Bisschop van Münster nog beslag te leggen op Groot Brunink.

Op 31 mei 1693 wordt de hoge edele heer Robbert (Baron) van Heeckeren en heer van Enghuizen als erfmarkerechter aangegeven. Maar het gaat bergafwaarts met de adel en in 1731 staat de Hof te Brunink te koop in de 's-Gravenhaagsche Courant.

In 1732 wil Baron van Heeckeren de Hof aan zijn pachter Herman Bruynink verkopen voor 8000 gulden. Plus 250 gulden zodra de leenvolmachten van Münster voor het erf van Heeckeren voor de tienden in orde zijn. Maar die koop gaat niet door.

In 1752 koopt Herman Bruynink *de tienden grof en smal gaande uit de hof te Brunink* voor een bedrag van f 2000. Daarmee is hij nog geen eigenaar, maar heeft hij de hof vrij van de pacht gemaakt. Een jaar later betaalt hij de Baron van Heeckeren f 9000 voor het herenhuis.

Afbraak van de oeroude hof

In 1759 breekt Herman Brunink het vervallen herenhuis af en bouwt met zijn vrouw Enneken Lippinkhof een nieuwe boerderij naast de voormalige hofplaats, die vanaf dat moment de veldnaam *Hoesstee* krijgt.

Na Herman Brunink komen zijn zoon Jan en vrouw Hermken Sweerink op de hof. Zij hebben geen kinderen en vererven de hof op Gradus Sweerink, die getrouwd is met Janna Helminck. Gradus sterft jong en zijn vrouw hertrouwt met Hendrik Roerink, waarna Groot Brunink vererft op Frederik Bos. Die bezit dan ca. 800 hectare land en gaat rond 1880 alles rondom zijn boer-

derij omvormen tot een landgoed dat zich kan meten met de landgoederen van de textielfabrikanten. Vanaf 1981 is een kern van 99 hectare in het bezit van Landschap Overijssel.

Landschapsgeschiedenis

Kennelijk was de Hof te Brunink niet belangrijk genoeg om op oude kaarten te staan. Pas Hottinger (ca. 1780) laat de plek zien, maar zonder naamsvermelding. In de 'Osseler Broekheurne' ligt dan een langgerekt escomplex met een beek en een gevarieerd en uiteraard dun gezaaid boerenlandschap. Op de topografische militaire kaart van ca. 1850 is de situatie nauwelijks veranderd, maar dan staat er duidelijk *Gr. Brunink*.

Groot Brunink ligt op de westflank van de stuwwal in een laag en vochtig gebied, waar de Bruninksbeek vanuit het zuiden bij een langgerekte es komt en er langs gaat lopen naar het westen. Juist op de plaats waar de bodem een zandpakket heeft, is de hof gebouwd, waarbij de beek vergraven is tot een ingewikkeld stelsel van grachten aan de oost- en noordzijde van het huis. Een drietal nabijgelegen zandophogingen zijn tot es ontwikkeld en het geheel is omsloten met een ongeveer driehoekige herenwal ter verdediging naar het zuiden.

Het grondgebruik is rond 1835 zeer gevarieerd, zeker wanneer je uitsplitst naar verschillende akkerbouwproducten en soorten grasland, hei en bos.

Vanaf ca. 1880 is het gebruik van het land langzaam veranderd door uitgebreide bosaanplant op rabatten, fraaie eikenlanen en wat parkaanleg. Er

is een dubbele laan met Amerikaanse eiken gekomen om de oprijlaan vanaf Enschede een luxe uitstraling te geven. Die laan is uiteraard onderbroken op de lange es. De beek kreeg ooit een fraaie zandstenen brug. Het proces van verfraaiing is rond 1940 gestopt.

Vanaf ca. 1960 is er geleidelijk veel minder gevarieerde akkerbouw: vooral mais, maar ook gras op de essen, voor het melkvee.

Beek vergraven

Wesley Baas heeft duidelijk in kaart gebracht hoe de oorspronkelijke beek heeft gelopen en wat daaraan allemaal vergraven is. De beek loopt allang niet meer door de graslanden onderlangs de es. Hij wordt langer op hogere grond gehouden, om de grachten te kunnen vullen en de graslanden droger te houden. De beek kan ook gebruikt zijn om de graslanden te bevoelen. Verhalen over een watermolen zijn niet bevestigd.² Er zijn allerlei aftakkingen van de beek, waarvan de functie niet duidelijk is. Dit alles blijkt 'normaal' in Twente, waar vrijwel geen beek meer ligt op de plek waar hij lag voordat er boeren kwamen.

Conclusies

Wesley laat zien dat de plek van de Hof te Brunink gekozen was op goede verdedigbaarheid met grachten en wallen. En dat er binnen het hofterrein voldoende bouwland lag. De hof bleef lang in adellijke handen en had een grote rol in het functioneren van de marke. Toen de adel in macht afnam bleek de pachtboer erg rijk. Zijn opvolgers veranderden de Hof in een landgoed.

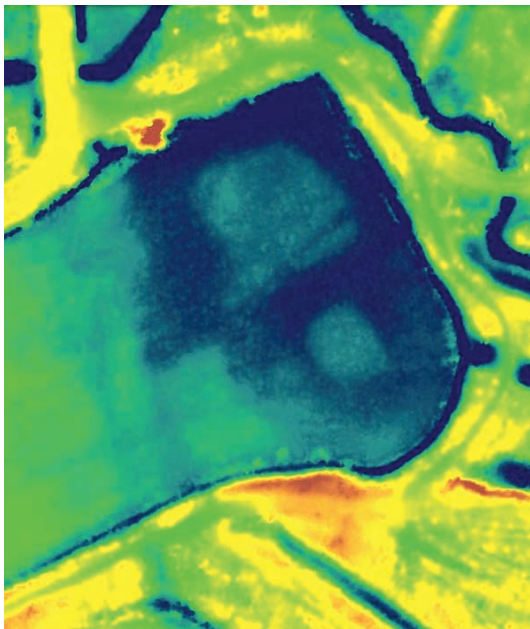
Verder archeologisch onderzoek

Helaas weten we niet hoe de Hof er uit heeft gezien. Op de archeologische waardenkaart van Enschede staat de *Hoesstee* zeer terecht aangegeven als archeologisch waardevol. Dat betekent dat er niet zonder noodzaak mag worden gegraven.

Landschap Overijssel heeft in juni 2023 door de WGMA (Werkgroep Geofysische Methoden in de Archeologie) van de AWN (Archeologische Werkgemeenschap Nederland) een onderzoek met bodemradar laten uitvoeren. Dat leverde enkele moeilijk interpreteerbare, maar veelbelovende gegevens op.

Eén ding lijkt al wel duidelijk. Op het meest-belovende, hogere zuidoostelijke deel van het veld, een vierkant terrein met een flinke gracht, is met de bodemradar géén duidelijke fundering aangetroffen, wel mogelijk puin in de gracht. Archeologen van de WGMA vermoeden dat daar in het begin een *spieker* heeft gestaan voor de opslag van de tienden (graan). In het Münsterland blijkt³ dit vaak het vroeg-middeleeuwse begin van een versterkt huis te zijn. Die spiekers waren ondiep gefundeerd, werden later versteend en soms vergroot en bewoonbaar gemaakt. Ook de Brecklenkamp in Lattrop is zo ontstaan. En bij de boerderij Witbreuk, ten noorden van de Universiteit Twente, is nog zo'n vierkant omgracht terrein, dat mogelijk een versterkte spieker heeft gehad.

De voorlopige bodemradargegevens lijken erop te wijzen dat het huis dichterbij de oprijlaan heeft gestaan en dat de oprijlaan over de Hoesstee doorliep naar bebouwing aan de zuidkant ervan. Kortom, genoeg voorlopige gegevens voor Landschap Overijssel, om in

Hierboven een hoogtekaart van het oude hofgebied uit de AHN-viewer (Dyn. AHN4 DTM 50cm). Van donkerblauw (het laagst) via groen en geel naar bruin (hoogst). Rechts een structuurschets door de WGMA op grond van alle tot dan toe beschikbare gegevens.

augustus 2024 door de WGMA een veel uitgebreider onderzoek te laten doen met bodemradar en weerstandsmetingen.

Extra: Een korte beschrijving uit de 18de eeuw

In de periode 1724-1733 bezoeken Andries Schoemaker, Cornelis Pronk, Abraham de Haen en Abraham Meyling het Twentse landschap, beschrijven en tekenen er de mooie huizen. Schoemaker schrijft: *Bruning of den Hof te Bruning, is een herenhuis gelegen in het quartier van Twente niet verre van Enschede. Deze heerlijkheit werd te koop gevijlt soo huijs als erven met zijn uytgestreckte bossen, bouw- en wijlanden nevens de heij, die daarbij is gelegen beneffens het recht van markenrigter in de Ueselt Markt [Usseler Marke] en onderhoorige bourschappen mitsgaders een schapendrift en tiende en wat des meer aangaat breder in de verkoopbrieven uytgedrukt.* Helaas ontbreekt een bijbehorende tekening uit de tijd dat de adel zijn positie kwijtraakt, uit geldnood bezittingen verkoopt, en de grote boeren die over blijken te kunnen nemen.

Hierboven de achterzijde van de nieuwe Bruninkhoeve met het bouwjaar 1849 boven de grote deel deur. Gefotografeerd door Willem Dingeldein in de eerste helft van de vorige eeuw. Collectie Oudheidkamer Twente, inventarisnummer F02092.

Hieronder: De herplaatste gevelsteen van Herman Brunink en Enneke Lippinkhof vermeldt 1759 HB ELH eluden hebben dit huis gebout dor Gods hant. God bewar hem en sijn nakomelingen vor krijg en brant en dat se staende blyven als de berg Zijon zonder wankelen. Zela

Noten

- 1 Wesley Baas, *Groot Brunink - Een Twents landgoed vol met cultuurhistorische restanten - Onderzoek naar de middeleeuwse geschiedenis en het cultuurhistorische landschap van het landgoed Groot Brunink (1330-2023)*. Masterscriptie Rijksuniversiteit Groningen.
- 2 Meer over die molen in een volgend nummer.
- 3 Alfons Eggert und Josef Schepers, *Spieker Bauernburgen Kemenaden, Bäuerliche Speicherbauten im Münsterland* (1985). Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung GmbH & Co, Münster.

Nieuw in de boekenkast

Marcel Mentink

Van degelijke standaardwerken tot meer luchtige onderwerpen, de meest recente boekenoogst heeft het allemaal te bieden. Ook wordt er flink gereisd: naar Bentheim en over de Twentseweg. Er is zelfs een *roadtrip* door Twente.

Cor Trompetter, *Geschiedenis van Twente (1528-1870) - Van oorlogsgebied tot industrieel centrum*

Standaardwerk over een groot deel van de geschiedenis van Twente, met de nadruk op het sociaal-economische aspect. Enkele hoofdpunten: Twente had langer te lijden onder het geweld van de Tachtigjarige Oorlog. Protestanten en katholieken stonden lijnrecht tegenover elkaar. Op het platteland, waar de adel lang heer en meester was, wist men te overleven door een combinatie van landbouw en textielnijverheid. In de vele stadjes was migratie vaak de enige uitweg uit de armoede. Na de scheiding van Nederland en België in 1830 werd de katoennijverheid steeds belangrijker. In 1870 was Twente uitgegroeid tot hét textielcentrum van ons land. Met een uitgebreide literatuurlijst, noten en registers. *Gorredijk: Noordboek, 2023 | ISBN 9789 4647 1008 3 | 607 pag. | € 39,90*

GESCHIEDENIS VAN TWENTE

*Van oorlogsgebied tot
industrieel centrum*

1528 • 1870

NOORDBOEK

J.G. van Beek [et al], *Boerderijen in Enschede - Deel 4 - Boekelo*

Na vele jaren heeft de Boerderijcommissie van de Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker weer een deel kunnen laten verschijnen in de reeks *Boerderijen in Enschede*. Het betreft 128 boerderijen in Boekelo, gelegen in het gebied omgeven door de A35, de oude spoorlijn Enschede-Haaksbergen, de gemeentegrens met Haaksbergen en de gemeentegrens met Hengelo. Tevens bevat het boek een aantal beschrijvingen van voor de boerderijen relevante bedrijven.

Enschede: SHSEL, 2023 | ISBN 978 90 377769 8 | 338 pag. | € 25,-

Gerard Vloedveld & Herman Overkamp, *Twentseweg - Leven langs de oude verbindingsweg tussen Almelo en Zwolle*

De oude verbindingsweg tussen Almelo en Zwolle was eigenlijk nog veel langer (176 km) en liep van Kampen naar Osnabrück, maar het boek gaat vooral in op het deel van de weg dat van Almelo via Wierden, Luttenberg, langs Raalte, via Heino, Dalfsen en Wijthmen naar Zwolle voert. Al minstens achthonderd jaar vormt dit 'karrenspoor' tussen Almelo en Zwolle een verbinding tussen het westen en het oosten van Overijssel. Het boek beschrijft wat er in al die jaren langs deze weg allemaal gebeurd is.

Wierden-Heino, Historische Kring, 2023 | ISBN 9789 0903 8021 6 | 188 pag. | € 19,95

Tilly Hesselink-van der Riet e.a., *Samenhang van gebeurtenissen uit het verleden*

Door de vondst van de muntschat in Hezingen/Springendal voelden leden van de Twentse Krans de noodzaak om de geschiedenis van Noordoost Twente, maar ook het grensgebied verder te onderzoeken. Dat resulteerde in dit omvangrijke boekwerk, dat begint bij de Merovingen en Karolingen. De kerstening, het kapittel van Oldenzaal en de Hervorming komen aan bod.

Rentmeesters, adel en leenmannen speelden destijds een belangrijke rol, onder wie de adellijke familie Hondenborch. Onder andere de geschiedenis van de Heerlijkheid Lage, die eigenlijk compleet Nederlands is, wordt belicht, maar ook die van de Grafschaft Bentheim, de Nieder-Grafschaft Bentheim en Stad en Land van Oldenzaal, in het bijzonder ook de versterkingen de Hondenborch, de Toerinckhove en de Eekte en het landgoed Bekspring. De liefhebber van jaartallen en gebeurtenissen komt volledig aan zijn trekken. Met medewerking van Ton Huttenhuis, Hennie Engelbertink, Dirk Lammersma, Willem Blenken Blijdenstein, Huub Slot en Hugo Kuijpers.

Albergen, Stichting de Twentse Krans, 2023 | 763 pag. | € 30,00 | tilly@detwentsekrans.com

Robin Steentjes, *The Wild East - Een roadtrip door Twente*

In dit boek fietst de Enterse auteur op een ludieke manier door Twente. “Al fietsend kreeg ik al snel in de smiezen dat iedere plaats een eigen verhaal te vertellen heeft. Zo maakte ik in Enschede kennis met de beroemde (en beruchte) Textielbaronnen. In Tubbergen hoorde ik een oude landbouwer vertellen over de Boerenopstand. En in Almelo passeerde ik het ouderlijk huis van Herman Finkers.” Een boek vol sappige verhalen. In 2019 verscheen *Een roadtrip door d'n Achterhoek*.

Eigen beheer, 2024 | circa 200 pag. | € 20,00

Mark Reysoo, *Van Beste Boksen tot Treffer Textiel - Hoe Gebroeders Reysoo textiel naar de Tubantiastraat bracht*

Dit is het verhaal van een ondernemende familie uit de Tubantiastraat in Enschede. Het geeft inzicht in het reilen en zeilen van een middelgroot textielbedrijf. Via advertenties brengt het zijn ‘beste boksen’ aan de man. Later beginnen ze aan de overkant van de straat een japonnenfabriek die, na een dreigende mislukking, toch nog winstgevend wordt.

Eigen beheer, 2023 | ISBN 9789 0797 4241 7 | 88 pag. | € 19,99

Gert H. Banis, *Hengelo Velours - 100 jaar ongekende kwaliteit*

Dit lijvige boekwerk is een erbetoon aan de

vader van de auteur die van 1946 tot 1973 bij de Hengelosche Trijpweverij heeft gewerkt als chef van de ververij. De grote man achter de fabriek was ongetwijfeld J.H. (Hein) Kremer die stad en land afreisde om zijn producten aan de man te brengen. Voeg daar de sierkunstenaren Cato Neeb en Theo Nieuwenhuis aan toe, dan krijg je de mooiste stoffen met de mooiste designs die in de duurste hotels, schepen en musea te vinden waren. De fabriek opende in 1901 haar deuren en sloot ze, na het faillissement, in 1981. Aan het verschijnen van dit boek is een tentoonstelling gekoppeld in Techniekmuseum Oyfo te Hengelo. [Enschede: Boekengilde, 2023 | ISBN 9789 4649 1078 0 | 356 pag. | € 49,95](#)

Yvonne Bleyerveld, Quinten Pellegrom en Nelleke de Vries, *Onderweg naar Bentheim - Tekenreizen door Twente in de zeventiende en achttiende eeuw*

In de zeventiende en de achttiende eeuw reizen veel bekende kunstenaars naar het Nederlands-Duitse grensgebied om inspiratie op te doen voor landschapskunst. Ook de Twentse regio wordt in beeld gebracht. Zo tekenen Jacob van Ruisdael en Meindert Hobbema verschillende watermolens en vakwerkhuisen in Twente. Cornelis Pronk en Abraham de Haen nemen de vele havezaten in de regio als onderwerp. Ook Ootmarsum, Oldenzaal en Bentheim inspireerden de Nederlandse landschapskunstenaars. De auteurs zijn werkzaam bij resp. RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Landschap Overijssel en Rijksmuseum Twenthe.

Zwolle: WBooks, 2023 | ISBN 9789 4626 2514 3 | 128 pag. | € 23,95

Inspelen op verandering

Nieuws van Patrick uit de Vereniging Oudheidkamer Twente

Tempora mutantur et nos mutamur in illis.

Tijden veranderen en wij veranderen met hen. Dat is zeker van toepassing op 't Inschrien. Het heeft even geduurd, maar het is gelukt om ook in 2024 een uitgave van ons kwartaalblad te produceren. Waarschijnlijk is het u al opgevallen maar 't Inschrien heeft een andere vormgeving en een andere redactie gekregen. We zijn blij dat we wederom een groep leden bereid hebben gevonden om zich in te zetten voor 't Inschrien. Tevens is dit een mooi moment om de redactieleden die vertrokken zijn te danken. Theo Leoné (vanaf 2016) en Harry Mulder (vanaf 2012) hebben zich de afgelopen jaren ingezet om elk kwartaal een blad uit te geven waar de leden van de Vereniging Oudheidkamer Twente naar uitkeken. Daarvoor wil ik ze bij deze nogmaals hartelijk danken.

Tijden veranderen en als vereniging moeten we hierop inspelen. Vorig jaar hebben we onze website een update gegeven. Dat was tevens een prima aanleiding om vanaf januari een elektronische nieuwsbrief te versturen. Deze wordt goed gelezen (bijna 70% van de ontvangers opent de mail), maar het kan nog beter. Immers, het is ons voornemen om in de toekomst de facturen voor het lidmaatschap per mail te versturen. Daarmee kunnen we op portokosten besparen. Mag ik u daarom verzoeken om uw mailbox te controleren. Mocht u als lid geen elektronische nieuwsbrief hebben ontvangen dan vernemen wij dat graag. Dat kan door het sturen van een bericht naar secretariaat@oudheidkamertwente.nl. Alvast hartelijk dank.

De lezingenreeks *Twentse Tijdreizigers* is eveneens nieuw. Samen met deskundige en boeiende sprekers willen we de aanwezigen in een klein uurtje over verschillende thema's informeren. Thema's die aansluiten bij de geschiedenis en het erfgoed van Twente en bij onze vereniging. We zijn gestart met het Poparchief Twente en de Twentse Kunstkring. Op onze website is hierover meer te vinden.

Veranderingen zijn niet per definitie slecht, wel vaak uitdagend en meestal een vooruitgang. Dat geldt ook voor onze vereniging. In de laatste Algemene Ledenvergadering (ALV) heeft het bestuur aangegeven voor een financiële uitdaging te staan. Afgesproken is dat we tijdens de ALV in 2025 de leden meenemen in en informeren over de mogelijke scenario's om de financiële basis van onze vereniging te versterken. Onze belangrijkste inkomstenbron zijn de lidmaatschapsgelden en die dalen al jaren door het afnemend ledenaantal. Uiteraard ondernemen we verschillende acties om het aantal leden minimaal op peil te houden of zelfs te vergroten. Denk aan de berichten op *social media*. Maar dat is niet voldoende om de stijging van verschillende kosten te compenseren. De Vereniging Oudheidkamer Twente is in 2025 120 jaren jong en daar willen we graag nog vele jaren aan toevoegen. Met inzet van u allen gaat dat vast en zeker lukken. Het glas is half vol.

Good goan!

Patrick Welman

Voorzitter Oudheidkamer Twente

Hierboven zien we een mooi fragment van een foto uit de collectie van de Oudheidkamer Twente (OKT).

De foto is ongeveer een eeuw geleden gemaakt door Willem Dingeldein (Denekamp 1893-1953) en toont hoe de weesboom (Twents *wesboom* of *wiezelboom*) op een vracht hooi werd geplaatst.

De foto kan zo sterk worden vergroot doordat de OKT de ruim anderhalfduizend glasnegatieven van Dingeldein opnieuw heeft laten scannen met een hoge beeldpuntdichtheid. Zulke bijdragen aan het behoud en de toegankelijkheid van ons

Twents erfgoed zijn nog steeds hard nodig, en daar zet de Vereniging Oudheidkamer Twente zich graag voor in. Daarom zoeken we voortdurend mensen en mogelijkheden. Want er is nog zoveel te doen.

U bent bij ons dan ook van harte welkom als belangstellende, als lid, of als vrijwilliger voor onderzoek, voor administratie, voor digitale zaken, voor een bestuursfunctie of een redacteurschap, en voor allerlei andere dingen die moeten gebeuren om het Twents erfgoed een zekere toekomst te geven. Onze contactgegevens staan voorin deze uitgave van 't Inschrien.